

Тамара
Антонова

«Марий калыкын койышыжак тугай...»

Шонкалымаш-влак *

КАС ГАРМОНЬ

Умыр кенжеж кас. Ял урем. Я ик вечын, я вес могыр гыч ўдыр-каче модмашыш рвезе тукум вашка. Вашка куэрлашке, ял мучашышке. Ала-кушто тораште куку мура, шўшпык шўшкалта, нунын йогыныш шыман гына кас гармонь ушна.

А көн самырык жапше гармонь йўкеш эртен, тудын шўмжў, мыйын шонымаште, тачат шортеш. Шке семынже, йўк деч посна, весылан умылаш лийдымын.

Гармонь мурыкта. Гармонь куштыкта. Гармонь шўлык кумылым ылыжта...

Тыгеже марий калыкын койышыжак тугай: изи ма кугу пайрем лийже – йўын-кочкын теммеке, кумыл шулдыранеш, кид-йол тавалтен колтынеже, кушталтен лонгалтынеже.

А сўан годым гармоньчо эн кугу рольым модеш. Эн пагалыме да эн ончыл верыште. Кугу сўаным тарватыше качымарий тунам ты кун-

демын эн тале гармоньчыжым ўжын конда. Тауштен, кумалтышымат чикта, кугу родо дене тўр йўктен-пукшен колта.

Кас модмашыштат ўдыр-каче кугу верым гармоньлан ойырен. Ўчаш-ўчаш куштеныт, тўрлў сем почеш модыныт, рўжге мурым шуйдареныт. А гармонь да гармоньчо нерген такмакше мыняр! Иктыже моктымо кумылан гын, весыже койдарчыклан поян. Но туге гынат калык йўратен мура. Куштен темше ен тауштымо шомакан такмакым поче-поче луктын опта...

Но, чаманен каласаш логалеш, кас гармоньын акше таче шулдештын. Ола деч тораштырак илыше ўдыр-рвезе уке-уке да эше шогал тавалтат гын, ола лишныже шомакат лийын ок керт. Гармонь почеш куштыман ансамбльышкат тўн шотышто ўдыр-шамыч vele коштыт. Рвезыже-влак тыгай сомылым ала-молан шўрын ончат.

А шоналташ гын, марий ешеш шочын-кушшо йочан чонжым гармоньяк огыл мо тарватен кертеш? Вет лач тудо шўмым ырыктен, кумылым нўлтен кертше юзо виян. Вет лач тудым колмеке, йол шкеак кушташ ўжеш, шўм-кыл юарла...

МАРДЕЖАТ ТУДЫМ ЙЎРАТА

Моткоч чўчкыдын вашлиям ты ўдырамашым: корнышто, калык коклаште, илышыште. Пайрем годымат, тыглай кечынат. Ончен куанем: могай чесле ўдырамаш! Телым ик семын мотор гын, кенжежым пашаш чевергалше чурийже, волгыдо шинчаончалтышыже да моткочак поро кумылжо дене шўм-чоным савыра.

Мардежат тудым йўрата. Шке семынже, йўк деч посна. Пуйто шинчалан койдымо шергеж дене кажне ўппырчыжым шереш. Шотлен-шотлен, радамлен опта.

А ошкыл колтымыжым ончен, шинча куана. Могыржым уто гана тодыштде, ласкан корно кужытым вискала. Тунаре сўралын, нигуш вашкыде.

Шўлык кумылжым ик ганат ужын омыл. Ойлымыж коклаштак шыргыжал колта. Шер гай йытыра пўйжў онылаш турасе изи лакыжлан моторлыкым ешара. Пуэн вет пўртўс чаткалыкым.

Тунаре палымем шуын колта: мо гын тудын шўм-чоныштыжо? Мо верч кумылжым туржеш, көн верч шке семынже вургыжеш, көлан гын пўралтын? Кўн гын пиалеш шочын? Кў тудын пелашыже? Могайрак ешыже?

Ой уке!.. Огына пуру чонышкыжо. Огына тўкў илыш корныжым. Огына терге пўрымашыжым. Огына волто кумылжым. Сылне ўдырамаш гына курымлан тек лийын кодеш. Кўн-гынат аваже, ала-кўн пелашыже, көн-гынат шонымыжо да ала-кўн йўратымыже...

...Тек чеве́р кече утыр моторешта чурийжым, тек мардеж уэш да уэш шереш ўп ярымжым, тек окна ончык толшо кайык вўчкалта лай кумылжым, тек илыш куандара яндар шўм-чонжым...

МАРИЙ УЛАМ!

Тыгеже могай ойыртом – кō ме улына: марий, руш, татар, чуваш, еврей але узбек. Чонет гына таза лийже – чыла калык икгай. Кечат ик семын шыргыжеш, тошкен коштмо мландынат икте, суткаште шагатат иктōр. Но садак ала-молан шке калык верч чон вургыжеш, тудын эртен толмо корныжо, кызытсе илышыже да ончыкылык пўрымашыже тургыжландара... Сандене калыкем дене кылдалтше кеч-могай кырча-марча сўретат шўм-чоным тарвата, шонкалаш тарата.

Автобусым вучен шогымо жапыште кугорно дене тўрлō маркан да тўрлō кугытан машина вўдла йога. Кажне енын шке корныжо, ыштышаш сомылжо. Сандене ны йўр, ны лум нуным огыт чактаре. Адакше таче ыштышаш сомылымат эрлалан кодаш шукыж годым лачеш ок тол.

Теве, моло дене варналтын, сур тўсан легковой машина кудал эртыш. Чын, тыгай тўсан да тыгаяк маркан автомашина корнышто шагал огыл вашлиялтеш. Но мо öрыктарышыже: машина шентелысе кумда яндаш шолдыра буква дене «МАРИЙ УЛАМ!» манын возымо. Тыгеже пуйто öрашыжат нимолан. Самырык тукум машинам тўрлō ойсавыртыш дене сōрастараш йōрата. Теве, мутлан, «Эркын кудалат – вашкерак миен шуат», «Мыйым мōнгыштō вучат», «Шоссе космос огыл», «Татарин»... манын возыман машина-шамыч кечын гаяк шинчалан пернат. Но «Марий улам!» возыманже, очыни, пеш шуэн вашлиялтеш. Ала мый йонылыш лиям? Кеч-мо гынат, машина оза верч кугешныме кумыл лекте. А теве тора мландыште, шочмо-кушмо вершōр деч ятыр тўжем менте тораште илыше ен лият гын, очыни, тидыжым шомак дене умылтарен мошташат ок лий. Векат, чонетлан ала-могай кугу родетым вашлиймыла чучеш. Изи йочала йывыртен колтет, кеч кўчык жаплан шочмо верет ушыш толын пура але изи кайыкла чонештен савырныметла чучеш. Кузе уке гын? Вет шке калыкет, йоча годсо кундемет гыч толшо кок шомакан ойжат шерге пеш! Да адакше кō улмыжым лўдын-вожылде каласен кертше йолташ!

А вет кеч-могай кугу олаште илена, пашам ыштена, пиалнам муынна манын шонена гынат, садак шочмо-кушмо вершōр, пошкудо, йоча пагыт, школыш коштмо йолташ курым-курымлан шўм-чонышто илат. Сандене сай увержат, шўлыкым шочыктышо койышыжат чоным туржыт. Тыгай годым илалше ик палыме ўдырамашын ойжо ушыш толын пура: «Капеш шушо уныкамлан эре иктымак тўем. Ала пачаш-

пачаш ойлымемым ушышкыжо пышта, шонем. Уныкам, танет тек рушла мутлана, олаште илыше ўдыр гынат, ача-аваже марий лийышт. Садак тугай ўдырѐнын капше мучко марий вўр коштеш. Койыш денат лывыргырак, кумыл денат порырак, шонем. Очыни, коча-коваж декат ялыш кудалыштын. Ял илышым, пўртўсым, коча-кован йўлам, марий еш кокласе илыш йогыным шке шинчаж дене ужын, пылышыж дене марий шомакым колын кушкын. Рат дене ойлен ок мошто гынат, умыла, пеле-пуле каласенат кертеш. А тыгеже кō мыйын ойым колыш-теш? Ик пылышыш пура да весыш лектын кая. Айда йылмем тодышт шинчылтам. Адакше вашлийыт, икте-весыштлан лачеш толыт гын, могай калык гыч улмым кō онча?» – Нина кокай вуйысо шовычшым тōрлатен колта, шкеже келгын шўлалта. Семынже, векат, Нина кокай пеш чын шона, но йōратымаш тидын нерген ок умыло, лач шўмын йўкшым колыштеш. Сандене тыгай годым нигōм титаклаш...

А теве вес марий ватын ўдыржō чечен калык гыч лекше рвезылан марлан лектын. Чынак, пелашыже пеш чечен, чапле. Кугу шем шинчан, капше дене гын мемнан калык гаяк – икмарда. Сўаныш толшо уна дене пырля, кидым шаралтен, парнявуй дене чўчкалтен, рын да пенгыдын пōрдын налмыжым ончен шерет ок тем. Тугеже ты рвезым коча-кован йўлажым жаплаш да арален толаш изинек туныктеныт. Тиде, мутат уке, сай койыш. Тыгай ен, очыни, вес калыкынат илыш-йўлажым, пелашыжын ача-аважым пагалаш тўналеш...

Тыгай тудо – илыш. Тыгай мемнан кумыл орланге. Сандене шке калык верч чон йўла, тудын пўрымашыже шонкалаш тарата. А «Марий улам!» машинан озажлан – ший салам!

Ончыко. - 2024. - № 7. - С. 57-60.

